

HERVORMDE (GEREFORMEERDE) STAATSPARTIJ

De **Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij** (HGS) heeft gedurende het interbellum het geluid van verschillende, zeer orthodoxe groepen in de Nederlands-hervormde kerk trachtten te vertolken.

De aanleiding voor de oprichting van de HGS geeft reeds aan wat de voornaamste brandstof was van de partij: antipapisme. Al enige tijd heerste onder orthodoxe Nederlandse hervormde dominees onvrede met het in hun ogen te toegeeflijke beleid van de CHU ten opzichte van de rooms-katholieke kerk. Toen in juni 1921 voorstellen kwamen om het processieverbod ten noorden van de grote rivieren op te heffen, achtte een aantal dominees (vooral uit de confessionele richting binnen de Nederlandse hervormde kerk) de tijd rijp om tot actie over te gaan. Zij vormden de zogenaamde Juni-Beweging. In de herfst van 1921 organiseerde een groep Amsterdamse dominees, waaronder H.E. Gravemeijer en T. Stigter, een aantal protestvergaderingen, die uiteindelijk resulteerden in de oprichting van de HGS op 13 oktober 1921. Bevreesd voor het spookbeeld van een door de rooms-katholieke kerk overheerst Nederland wilden de oprichters met hun partij een permanente organisatie in het leven roepen die zou waken over het protestantse karakter van de natie en die zou waarschuwen tegen het 'eeuwige roomse gevaar'.

Onder leiding van partijvoorzitter Gravemeijer werd in 1922 de opbouw van de partijorganisatie ter hand genomen. In mei 1922 verscheen het eerste nummer van het partijblad *Staat en Kerk*, terwijl ook statuten en een 'voorlopig program van actie en beginselen' werden aangenomen. In dit program, dat was opgesteld naar voorbeeld van de tien geboden, profileerde de HGS zich als erfgenaam van het hervormd-theocratisch gedachtegoed van de theoloog Ph.J. Hoedemaker (1839-1910). Nederland was, zo stelde de partij uitdrukkelijk, een protestantse natie. De grondwet diende volgens de partij dan ook 'in Nederlandsche zin' herzien te worden. Dit betekende dat niet alleen de rechten van de katholieke kerk ingeperkt diende te worden (ofwel een onverkorte handhaving van artikel 36), maar ook dat de versnippering in de protestants-christelijke wereld moest worden bestreden. De Nederlandse hervormde kerk diende volgens de HGS wederom die plaats in de natie te krijgen, waarop zij een historisch recht had: als de enige, ware kerk, die heel het volk en heel het land omvatte. Overigens zou alleen een grondig gereorganiseerde Nederlandse hervormde kerk deze positie kunnen innemen, zo vond de HGS. De kerk diende weer terug te keren naar de oorspronkelijke, in de negentiende eeuw verwaterde beginselen van de gereformeerde voorvaderen: vandaar ook de toevoeging 'gereformeerd' in de naam van de partij. Met de neutrale staat en de volkssoevereiniteit had de HGS weinig op. 'De soevereiniteit', zo luidde het in het programma van de partij 'rust niet bij de deinende massa, maar staat bij God, de Eeuwige Onbewogene.' In sociaal-economisch opzicht stelde de partij zich behoudend op.

Met een dergelijke boodschap wist de HGS vooral onder de meer orthodoxe groepen binnen de Nederlands-hervormde kerk enige aanhang te verkrijgen. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 5 juli 1922 was deze aanhang echter nog te klein om over de kiesdrempel te kunnen stappen. Onder leiding van de Amsterdamse onderwijzer T.A. Hagen behaalde de partij 20.431 stemmen (0.69%), waarvan een vijfde deel afkomstig was uit de kieskring Den Haag.

De verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1923 leverde de partij ten opzichte van een jaar eerder licht stemmenverlies op. Wel kreeg de partij een afgevaardigde in de staten van Zuid-Holland. De in hetzelfde jaar gehouden gemeenteraadsverkiezingen leverde de partij onder meer zetels op in Vianen (drie), Arnhem (twee) en Den Haag (twee). De verkiezingen voor de Tweede Kamer op 1 juli 1925 brachten de HGS wel de felbegeerde zetel. Onder aanvoering van C.A. Lingbeek, een prominent lid van de Confessionele Vereeniging, kreeg de partij 30.258 stemmen (0.98%). Wederom leverde Den Haag een groot aandeel in het stemmental.

Lingbeek deed in de Tweede Kamer van zich spreken door zijn met voorbeelden uit de vaderlandse geschiedenis doorspekte donderpreken tegen de toenemende invloed van de katholieke kerk. Hij wierp zich zo op als het geweten van de CHU. De meer praktische politieke kwesties die in het parlement aan de orde kwamen, liet hij over het algemeen aan zich voorbij gaan. Samen met de fractie van de **Staatkundig Gereformeerde Partij** (SGP) diende Lingbeek het befaamde amendement in om het gezantschap bij de paus af te schaffen, dat leidde tot de val van het kabinet-Colijn (november 1925).

Was Lingbeek het gezicht van de partij naar buiten toe, binnen de partijorganisatie heerste H.E. Gravemeijer. Hij was gedurende het grootste deel van het bestaan van de partij niet alleen de

partijvoorzitter maar ook bekleedde hij - met een korte tussenpauze - het hoofdredacteurschap van *Staat en Kerk*.

In de periode tussen 1925 en 1931 kende de partij electoraal gezien haar bloeiperiode. De verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1927 leverde de partij flinke winst op: 33.723 stemmen (1.15%). Ook bij de in hetzelfde jaar gehouden gemeenteraadsverkiezingen boekte de HGS in de meeste plaatsen stemmenwinst (onder meer Den Haag en Arnhem). Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 3 juli 1929 verloor de HGS een klein deel van de in 1927 geboekte winst weer, maar het resultaat was nog altijd beter dan in 1925.

De jaren dertig brachten de HGS echter minder voorspoed. Een deel van de machtige afdeling Den Haag stelde het leiderschap van Gravemeijer en Lingbeek ter discussie. Georg Nieuwenhuijzen, partijsecretaris en leider van de Jonge Geuzen, de jeugdbeweging van de partij, wierp zich op als de voornaamste opposant. Nieuwenhuijzen trok uiteindelijk aan het kortste eind en verliet in 1932 de partij.

Een ander in de HGS smeulend conflict was minder makkelijk te doven: het betrof de tegenstelling tussen de Hoedemakerianen (de overgrote meerderheid van de partij) en de volgelingen van de leer van de theoloog H.F. Kohlbrugge (1803-1875). Deze laatste groep, waarvan de Arnhemse predikant H.O. Roscam Abbing de woordvoerder was, voelde zich niet zelden ondergesneeuwd in de partij. Tot openlijke conflicten heeft de tegenstelling evenwel niet geleid.

De interne conflicten lijken hun weerslag op de electorale resultaten te hebben gehad. De verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1931 leverden de partij in ieder geval een flink stemmenverlies op: 26.625 stemmen (0.79%). Een jaar later kreeg de HGS een nieuwe tegenslag te verwerken: Lingbeek nam afscheid van de Tweede Kamer, om zich volledig te wijden aan zijn predikantschap. Zijn opvolger was de aanzienlijk minder welbespraakte Bate Gerrit Peereboom, in de Haagse wandelgangen al spoedig 'het peereboompje' genoemd. In 1933 besloot Lingbeek zich echter wederom beschikbaar te stellen als lijsttrekker bij de in dat jaar te houden verkiezingen. De verkiezingen voor de Tweede Kamer op 26 april 1933 lieten ten opzichte van twee jaar eerder een licht herstel zien (33.988 stemmen, 0.91%). Het resultaat was voldoende voor behoud van de zetel, die wederom door Lingbeek zou worden ingenomen.

Onder leiding van Peereboom, inmiddels partijsecretaris, werd nog in hetzelfde jaar een begin gemaakt met een reorganisatie van de partij, die aan een periode van interne conflicten een einde moest maken. Electoraal leverde het de partij echter weinig op. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1935 moest de HGS een flink verlies incasseren (22.511 stemmen, 0.61%). De verkiezingen voor de Tweede Kamer op 26 mei 1937 verliepen niet veel beter. De HGS bleef steken op 24.543 stemmen (0.60%) en verloor haar enige zetel. Daarna ging het snel bergafwaarts met de partij. Bij de Provinciale-Statenvkiezingen van 1939 verloor de HGS meer dan de helft van haar aanhang (11.324 stemmen, 0.27%). In hetzelfde jaar overleed bovendien de voornaamste woordvoerder van de partij, Lingbeek.

De Duitse inval luidde het einde in van de HGS. Hoewel het weekblad *Staat en Kerk* een berustende houding ten aanzien van de Duitse bezetter innam, werd het blad vanaf de herfst van 1940 een verschijningsverbod opgelegd. De HGS werd evenwel niet officieel verboden maar veel activiteiten heeft de partij niet meer kunnen ontplooiën. Op 2 juni 1943 nam de bezettingsmacht alle op de partij betrekking hebbende stukken in beslag. Het betekende feitelijk het einde van de HGS. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de overgebleven kernen van de partij zich samen met enige CHU-dissidenten verenigd in een nieuwe partij, de **Protestantse Unie**.